

JEGO I NASZA MATKA...

MARYJA

Wykład 3

Ks. Mirosław Łanoszka

„Rachel ożwiciela Egiptu nosiła, nam Zbawiciela świata Maryja Powiła” Rachela zapowiada rolę Matki Bożej w dziejach zbawienia

Rachela – starotestamentowym obrazem zapowiadającym Matkę Chrystusa

Nabożeństwo „Godzinek o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Maryi Panny” często odwołuje się do starotestamentowych obrazów, ponieważ dostrzega w nich figury zapowiadające Matkę Chrystusa i Kościoła. Fundamentem Maryjnej pobożności jest kult Syna Bożego, Jezusa Chrystusa, którego tajemnicza więź ze wspólnotą Kościoła została dobrze zobrazowana w tekstach Starego Testamentu. Kościół sławiąc niezwykłą godność Matki Chrystusa, co zostało wyrażone w szacownym tytule „Boża Rodzicielka”, szukał obecności Maryi w starotestamentowych źródłach objawienia, które pozwalały pełniej wnikać w tajemnicę Jezusa Chrystusa, a zarazem w tajemnicę Kościoła.

Tekst ostatniej strofy hymnu „Nony” „Godzinek o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Maryi Panny” („Nona” to łacińska nazwa jednej z godzin w strukturze tego nabożeństwa, która odpowiada naszej godzinie trzeciej po południu) przytacza przykład starotestamentowej niewiasty: „Rachel ożwiciela Egiptu nosiła, nam Zbawiciela świata Maryja powiła”. Tradycja chrześcijańska w osobie Racheli dostrzega typ Kościoła i zapowiedź Matki Bożej w dziejach zbawienia.

Rachela – żona patriarchy Jakuba

Pierwsze jedenastce rozdziałów Księgi Rodzaju obejmuje opowiadanie o stwórczym dziele Boga (Rdz 1-11), po czym następuje część opowiadająca o dziejach patriarchów, a więc rodzinna historia przodków Izraela (Rdz 12-50). O ważnych momentach rodzinnego życia patriarchy Jakuba opowiada szeroko Księga Rodzaju. Izaak i Rebeka, rodzice Jakuba, podobnie jak wcześniej Abraham i Sara, długo oczekiwali na potomstwo, stąd też narodziny bliźniaków – Ezawa i Jakuba – zostały pokazane, jako dar Bożego błogosławieństwa:

A oto potomkowie Izaaka, syna Abrahama. Abraham był ojcem Izaaka. Izaak miał czterdzieści lat, gdy poślubił Rebekę, córkę Betuela Aramejczyka z Paddan-Aram, siostrę Labana Aramejczyka.

Izaak modlił się do PANA za swoją żonę, ponieważ była nieplodna. PAN go wysłuchał i jego żona Rebeka zaszła w ciążę. A gdy dzieci walczyły w jej łonie, myślała: «Jeśli tak się zdarza to dlaczego akurat mnie to spotyka?» Poszła więc zapytać PANA. PAN jej odpowiedział: «W twoim łonie są dwa narody i dwa ludy wyjdą z twojego wnętrza. Jeden będzie górował nad drugim, starszy będzie służył młodszemu».

Gdy nadszedł czas porodu, okazało się, że będzie miała bliźnięta. Pierwszy chłopiec, który się urodził był czerwony i cały pokryty owłosieniem jak płaszczem. Dlatego dano mu imię Ezaw. Potem urodził się jego brat, który trzymał Ezawa za piętę, dlatego dano mu imię Jakub. Izaak miał sześćdziesiąt lat, gdy mu się oni urodzili. Gdy chłopcy urosli Ezaw stał się zdolnym myśliwym i wędrował po polach. Jakub natomiast był człowiekiem spokojnym i mieszkał w namiocie. Izaak kochał Ezawa, ponieważ polował dla niego, Rebeka natomiast kochała Jakuba. (Rdz 25,19-28)

Ezaw za przysłowiową „miszkę soczewicy” zlekceważył ojcowskie błogosławieństwo, należne mu z racji bycia pierworodnym synem (pierworództwo), dlatego też nie będzie dziedzicem Bożych obietnic, danych patriarchom (Rdz 25,29-34). Faworyzowany przez swoją mamę Rebeke Jakub podstępnie odebrał należne Ezawowi błogosławieństwo swego ojca Izaaka (Rdz 27,1-29). Utrata prawa pierworództwa przez Ezawa w pewien sposób została zasygnalizowana już wcześniej, kiedy biblijny narrator wspominał o błędach w sferze małżeńskiej starszego syna Izaaka i Rebeki:

Gdy Ezaw miał czterdzieści lat, poślubił Jehudit, córkę Chetyty Beeriego, i Bosmat, córkę Chetyty Elona. Były one przyczyną utrapień Izaaka i Rebeki. (Rdz 26,34-35)

Jakub w odróżnieniu od swego starszego brata, Ezawa, nie związał się z pogankami, ale okazał posłuszeństwo woli obojgu rodzicom:

Izaak przywołał więc Jakuba i pobłogosławił mu. Dał mu też nakaz: «Nie wybierzesz sobie żony spośród kobiet Kanaanu. Wyrusz do Paddan-Aram, do domu Betuela, ojca twojej matki. Tam wybierz sobie żonę spośród córek Labana, brata twojej matki. A bóg Wszechmocny niech ci błogosławi. Niech cię uczyni płodnym i niech cię rozmnoży, abys się stał ojcem wielu narodów. I niech ci udzieli błogosławieństwa Abrahama, a potem twojemu potomstwu, abys posiadał ziemię, w której żyjesz jako obcy, a którą niegdyś Bóg dał Abrahamowi». (Rdz 28,1-4)

Izaak polecił Jakubowi udać się do Paddan-Aram, do domu Betuela, ojca jego matki, i wziąć sobie za żonę jedną z córek Labana, brata Rebeki. O spotkaniu Jakuba z Rachelą, jego przyszłą żoną, opowiada dwudziesty dziewiąty rozdział Księgi Rodzaju:

Gdy on jeszcze z nimi rozmawiał, przyszła Rachel z owcami swojego ojca. Była bowiem pasterką. Gdy Jakub zobaczył Rachelę, córkę Labana, brata jego matki, i jego stado, podszedł, odsunął kamień znad otworu studni i napił owce Labana. Potem ucałował Rachelę i głośno zapłakał. Powiedział też Racheli, że jest jej siostrzeńcem i synem Rebeki. (Rdz 29,9-12)

Pobytek Jakuba u wuja Labana w Charanie trwał dwadzieścia lat (Rdz 31,38-41). Po miesiącu, który upłynął w serdecznej atmosferze rodzinnej domu Labana (Rdz 29,14) pojawiła się kwestia wynagrodzenia Jakubowi za jego pracę:

Laban rzekł do Jakuba: «To, że jesteś moim siostrzeńcem nie oznacza, że masz mi służyć bez żadnej zapłaty. Powiedz mi, co chcesz otrzymać jako zapłatę?» Laban miał dwie córki: starszą, która nazywała się Lea i młodszą o imieniu Rachel. Lea miała smutne oczy, Rachel natomiast była zgrabna i piękna. Jakub pokochał Rachelę i powiedział do Labana: «Będę ci służył przez siedem lat za twoją młodszą córkę Rachelę.» Laban odrzekł: «Wolę dać ją tobie niż komuś innemu. Pozostań u mnie.» (Rdz 29,15-19)

Poślubienie kobiety wiązało się z ofiarowaniem jej rodzinie wyznaczonej zapłaty, służącej materialnemu zabezpieczeniu żony w przypadku śmierci męża lub porzucenia jej. Jakub w zamian za żonę zaproponował Labanowi swoją pracę. Po upływie siedmiu lat został jednak oszukany przez swego wuja, który podstępnie oddał mu za żonę swoją starszą córkę Leę. Chcąc poślubić umiłowaną Rachelę Jakub przez kolejne siedem lat pracował u Labana (Rdz 29,15-30). Po wypełnieniu warunków ugody otrzymał od Labana dwie żony, Leę i Rachelę, oraz należące do nich niewolnice, Zilpę i Bilhę. W tak złożonej rodzinie, naznaczonej rywalizacją małżonek o wydanie potomstwa, wyjdzie dwunastu synów, dających początek dwunastu plemionom Izraela.

Typologiczna lektura głównych bohaterów przedstawionej historii w patrystycznej egzegezie przyjmowała następujący kształt: w osobie patriarchy Jakuba widziano samego Chrystusa, w Lei naród żydowski, Laban miał uosabiać synagogę, a w Racheli dostrzegano symbol Kościoła. Wczesnochrześcijańska egzegeza w znalezieniu przez Jakuba przy studni swojej przyszłej żony Racheli widziała spotkanie Chrystusa ze swoją małżonką - Kościołem przy wodach chrztu.

Boża obietnica potomstwa – dzieci Jakuba

Moment kulminacyjny opowiadania o patriarchach zostaje osiągnięty wraz z narodzinami dzieci Jakuba: w ten sposób zaczyna wypełniać się Boża obietnica potomstwa, złożona Abrahamowi (Rdz 12,2.7). Ponieważ Jakub kochał Rachelę (Rdz 29,30), natomiast Lei nie darzył takim samym uczuciem (Rdz 29,31), Bóg otworzył łono starszej z sióstr, podczas gdy młodsza z nich przez długie lata nie mogła mieć dziecka:

PAN, widząc, że Lea jest pogardzana, otworzył jej łono. Rachela natomiast była nie płodna. (Rdz 29,31)

Niekochana przez Jakuba Lea urodziła mu najwięcej dzieci, najpierw: Rubena, Symeona, Lewiego oraz Judę (Rdz 29,32-35), który zostanie obdarzony w wyjątkowy sposób błogosławieństwem (Rdz 49,8-12), gdyż z tego pokolenia wyjdzie władca, obiecany przez Boga Mesjasz – Jezus Chrystus. Rodząca się pomiędzy Leą i Rachelą rywalizacja o liczne potomstwo zrodzone przez obie żony, prowadziła zdesperowane kobiety do decyzji, by oddać Jakubowi w celach prokreacyjnych swoje niewolnice, które można określić mianem drugorzędnych żon. Znany dobrze w starożytności zwyczaj czynił ze służącej bezpłodnej żony matkę zastępczą, której urodzone dziecko było prawnie adoptowane. W ten sposób Bilha, służąca Racheli, wydała na świat Dana i Neftalego (Rdz 30,4-8). Podobnie Lea, kiedy przestała rodzić, oddała Jakubowi posługującej jej Zilpę, która urodziła Gada i Asera (Rdz 30,9-13). Kolejne dzieci zrodzone osobiście przez Leę to: Issachar oraz szósty syn Zabulon (Rdz 30,17-20). Siódmym dzieckiem Lei była jedyna córka w tym rodzinnym gronie – Dina (Rdz 30,21).

Niepłodność Racheli (Rdz 29,31) oraz jej działania służące zaradzeniu temu problemowi (Rdz 30,1-3) znalazły swoje dopełnienie w działaniu Boga:

Bóg pamiętał jednak o Racheli, wysłuchał ją i otworzył jej łono. Poczęła więc i urodziła syna. I mówiła: «Bóg zdjął ze mnie hańbę». Dlatego dała mu imię Józef i powiedziała: «Oby PAN dał mi jeszcze jednego syna!» (Rdz 30,22-24)

Bezdzielnosc w dawnej spolecznosci oznaczala dla kobiety hanbiace znamie, niosace ryzyko nizszego statusu w rodzinie. Stad tez, Rachela z ogromna radością zadeklarowała, że Bóg uwolnił ją od tej hańby: jedna z etymologii imienia „Józef” (hebr. *jôsēp*) właśnie znalazła swoje odzwierciedlenie w wypowiedzianych przez Rachelę słowach: Bóg „zabrał (hebr. *’āsap*) moją hańbę” (Rdz 30,23). Drugie popularne wyjaśnienie imienia „Józef” otwiera horyzont przyszłości, gdyż Rachela powiedziała: „Niech doda (hebr. *jôsēp*) Bóg innego syna” (Rdz 30,24). W ten sposób z imieniem Józefa zostały związane przyszłe nadzieje jego potomków wspieranych przez Boga Jakuba (Rdz 49,22-26).

Józef – syn Jakuba i Racheli

Bóg posłał mnie przed wami, aby zachować wam resztę w kraju i pozwolić wam przeżyć dzięki wielkiemu ocaleniu. To nie wy wystaliście mnie tutaj, lecz Bóg. On też ustanowił mnie jakby ojcem dla faraona i panem całego jego domu oraz zarządcą w całym Egipcie. (Rdz 45,7-8)

Dzieje Józefa, syna Jakuba i Racheli, zostały przekazane w Księdze Rodzaju, w cyklu opowiadań biblijnych poświęconych tej postaci (Rdz 37-50). Józef przyszedł na świat w Charanie, w Górnej Mezopotamii (Rdz 30,22-24), jako jedenasty syn Jakuba. Józef, będąc pierworodnym dzieckiem ukochanej przez Jakuba Racheli, był wyraźnie faworyzowany przez swojego ojca:

Izrael [Jakub] kochał Józefa najbardziej ze wszystkich swoich synów, gdyż urodził mu się w starości. Dlatego podarował mu kosztowne ubranie. (Rdz 37,3)

Ojcowska miłość Jakuba do Józefa przy jednoczesnym jego dystansie wobec starszych synów wzbudziła w nich zazdrość. Negatywne uczucie, jakie żywili względem młodszego brata, zostało pogłębione przez opowieści Józefa o doświadczanych przez niego snach, w których Bóg objawiał mu przyszłość: z treści tych snów wynikało między innymi, że jego bracia będą mu służyć (Rdz 37,5-11). Cała ta sytuacja doprowadziła do konfliktu między Józefem a pozostałymi braćmi, którzy chcąc się go ostatecznie pozbyć sprzedali tego ulubieńca ojca kupcom udającym się do Egiptu (Rdz 37,12-36). Chociaż Jakub myślał, że Józef nie żyje, bo taką informację przekazali mu starsi synowie, to jednak jego ukochany syn po początkowym doświadczeniu upokorzenia, jako niewolnik i więzień w Egipcie (Rdz 39,1-23), stał się najważniejszą osobą w państwie faraona po tym, jak zasłynął interpretacją snu egipskiego władcy. Józef kierując się Bożym natchnieniem tłumaczył sny zarówno egipskim dostojnikom, jak i samemu faraonowi. We śnie egipskiego monarchy Józef dostrzegł zapowiedź nadejścia klęski głodu, ujawniając jednocześnie, w jaki sposób należy zorganizować zbiórkę zboża, aby uratować Egipt przed nadchodzącym kataklizmem (Rdz 40-41).

Faraon uznając wielkość Boga, który był dawcą niezwyklej mądrości Józefa, obdarzył syna Jakuba najwyższą godnością, ustanawiając go zarządcą Egiptu: Józef piastując to stanowisko otrzymał od faraona imię „Safnat Paneach” (hebr. *šāpnat pa'nē^ah*):

Potem faraon rzekł do Józefa: «Ja jestem faraonem, lecz bez twojej zgody nikt w całym Egipcie nie ośmieli się ruszyć ręką lub nogą.» Faraon nadał Józefowi imię Safnat Paneach. (Rdz 41,44-45)

Hebrajski tekst przytoczonego fragmentu zawiera tylko transkrypcję egipskiego imienia, nadanego Józefowi przez faraona, które uczeni tłumaczą w przybliżeniu: „Bóg rzekł, a on ożył”. Jednak łaciński przekład tego fragmentu mówi, że faraon nazwał Józefa w języku egipskim - „Zbawicielem świata” – łac. *Salvator mundi*). Tłumaczenie, którego dokonał św. Hieronim dowodzi, że ten wybitny egzegeta dostrzegał w postaci Józefa egipskiego zapowiedź Chrystusa, prawdziwego „Zbawiciela świata” (J 4,42). Dlatego też można powiedzieć, że przedstawiona w Księdze Rodzaju historia Józefa staje się figurą ziemskiej historii Syna Bożego: Jezus Chrystus, podobnie jak syn Jakuba, został odrzucony przez ludzi, za których umarł, by obdarzyć wszystkich na nowo życiem. To odrzucenie, podobnie jak w przypadku Józefa, stało się powodem niezwyklej wywyższenia Jezusa w tajemnicy Jego śmierci krzyżowej, zmartwychwstania i wniebowstąpienia.

Obecność typologii Józef-Jezus pozwala porównać Maryję z pramatką Izraela – Rachelą. Hebrajskie imię *rāḥēl* znaczy „owca”: imiona hebrajskich dziewcząt bowiem często przypominają o pasterskim pochodzeniu narodu Bożego wybrania. Stąd też, chrześcijańska tradycja chętnie odwołuje się do tej etymologii, mówiąc o „owieczce”, która wydała na świat Baranka Bożego. W swojej homilii paschalnej św. Meliton z Sardes, chrześcijański pisarz i apologeta, żyjący w drugim wieku, pisze o Jezusie Chrystusie i jego Matce, Maryi:

On jest milczącym Barankiem, Barankiem zabitym, zrodzonym z Maryi, pięknej owieczki.

„Grób naszej matki Racheli”

Po narodzinach Józefa, Jakub zdecydował się opuścić potajemnie Labana i wraz ze swymi żonami postanowił wrócić w swoje rodzinne strony, do domu ojca w Hebronie. W drodze powrotnej do Kanaanu Rachel zaczęła powtórnie rodzić:

Potem wyruszyli z Betel. Tuż przed przybyciem do Efraty Rachel zaczęła rodzić i poród był trudny. Gdy rodziła w wielkich bólach, położna mówiła do niej: «Nie bój się, bo znów masz syna.» Rachel jednak umierała i wydając ostatnie tchnienie, dała synowi imię Benoni, lecz jego ojciec nazwał go Benjamin. (Rdz 35,1-18).

Pragnienie Racheli, by wydać na świat jeszcze jednego syna spełniło się. W drodze z Betel do Efrata Rachela zaczęła rodzić dziecko, któremu przekazała swoją życiową siłę: hebrajskie imię chłopca *ben-‘ônî*, nadane przez umierającą matkę, można tłumaczyć, jako „syn mojej siły”. Jakub zmienił jednak to imię na Benjamin (hebr. *binjāmîn*), co znaczy „syn mojej prawicy”.

Rachela zmarła podczas tego porodu, chociaż biblijny autor nie podaje powodu jej śmierci (zakażenie lub utrata krwi):

Tak to umarła Rachela i pochowano ją przy drodze do Efraty, czyli do Betlejem. Jakub na jej grobie postawił stelę, która istnieje do dziś. (Rdz 35,19-20)

Biblijny przekaz wskazuje, że Rachela została pochowana na drodze do Efrata, identyfikowanego w tym fragmencie z Betlejem, rozumianym prawdopodobnie, jako region zamieszkały przez Efratejczyków, a więc jeden z klanów należących do pokolenia Judy (1Krn 2,19). W miejscu pogrzebania Racheli Jakub postawił stelę, która wyznaczała granicę między pokoleniami Beniamina i Efraima (1Sm 10,2). Tradycja lokalizuje grób ukochanej żony Jakuba w Rama, między Jerozolimą a Betlejem, będącego miejscem pielgrzymek, zwłaszcza dla kobiet oczekujących dziecka. Rachela, podobnie jak jej siostra Lea, stała się matką pokoleń tworzących dom Izraela (Rt 4,11). Prorok Jeremiasz mówił o Racheli, która opłakuje utratę swoich synów: Józefa, od którego wywodzą się plemiona należące do Królestwa północnego (Efraim i Manasses) oraz Beniamina, którego ziemie należały do Królestwa południowego (Jr 31,15).

W miejscu, gdzie według tradycji pochowano Rachelę, znajduje się na frontonie pomnika grobowego hebrajski napis, który głosi: „Grób naszej matki Racheli”. Dla chrześcijan Matką jest przede wszystkim Maryja, która też dała życie kolejno dwom synom: Chrystusowi i Kościołowi. Ewangelista Mateusz, cytując przywołane powyżej proroctwo Jeremiasza, czyni aluzję do grobu Racheli „opłakującej swe dzieci” podczas rzezi niemowląt w Betlejem (Mt 2,18): możliwe, że to właśnie ten ewangeliczny tekst przyczynił się do późniejszego zestawienia Maryi z Rachelą. W starożytnym apokryfie o „Józefie cieśli”, zachowanym w przekładzie koptyjskim, Jezus opowiada uczniom o własnym narodzeniu: „Wówczas Maryja, moja matka, urodziła mnie w drodze powrotnej z Betlejem przy grobie Racheli, żony patriarchy Jakuba, która była matką Józefa i Beniamina” (Apokryfy NT, I,388).

Pytanie: Jaka starotestamentowa typologia pozwala porównać Maryję z Rachelą?